

Пам'ятний напис письменника на книжці як тип тексту: комунікативно-стилістичний аспект

Важливою складовою сучасного мовознавства, у тому числі українського, стала комунікативна лінгвістика. З огляду на загальну спрямованість і проблематику цієї галузі філологічних студій значний інтерес становить такий різновид вербальної комунікації, як письменницький автограф — пам'ятний напис на своєму творі. Пропонована увазі читача стаття є спробою розглянути комунікативні особливості та схарактеризувати стилістичні властивості відповідних написів як певного типу тексту.

У мовознавстві під текстом розуміють послідовність словесних знаків, що відповідає таким вимогам, як зовнішня зв'язаність, внутрішня осмисленість, можливість своєчасного сприйняття, здійснення необхідних умов комунікації [3: 507]. Ефективність, правильність сприймання тексту забезпечується як його мовною матерією та смисловими акцентами в ньому, так і загальним фондом знань, комунікативним

фоном. В аналізованих нами текстах автографів багато важить стилістична впорядкованість, органічність поєднання особливостей ідіостилу письменника (адресанта) зі стильовою заданістю, яка йде від адресата.

Комунікативний аспект дослідження тексту зумовлює увагу до базових понять комунікативної лінгвістики, а саме: **дискурс**, **мовленнєвий жанр**, **мовленнєвий акт**. **Дискурс** дослідники визначають як поєднання мовленнєвих актів, яке «створює тематичні, прагматичні, функціональні “блоки”, що впізнаються, ідентифікуються учасниками спілкування...» [1: 169]. **Мовленнєвий акт** розуміється як «цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації» [1: 170]. Об'єднані метою спілкування й задумом мовця типи сукупних мовленнєвих актів, повідомлень, що є тематично, композиційно й стилістично усталеними типами текстової інформації, позначаються термінологічним словосполученням **мовленнєвий жанр** [1: 160]. Розглянуті вище поняття змістово взаємопов'язані й безпосередньо стосуються визначення теоретичних передумов комунікативно-стилістичної характеристики такого специфічного різновиду тексту, як письменницький пам'ятний напис.

У деяких працях із комунікативної лінгвістики вчення про мовленнєві жанри взагалі відносять до сфери висловлювань, що визначаються як продукти мовленнєвої діяльності, тобто до сфери текстів [4: 56]. З поняттям мовленнєвого жанру пов'язане також поняття **тактики**, яка є компонентом жанру й забезпечує його словесне наповнення та розгортання. Водночас сама тактика зумовлена обраною **комунікативною стратегією** і спрямована якраз на реалізацію останньої [2]. Між собою стратегія і тактика взаємопов'язані як рід і вид мовленнєвих дій, обидва ці поняття мають прямий стосунок до організації тексту як такого. Тактика — одне з послідовно розв'язуваних стратегічних завдань — дозволяє формувати в тексті тип відношення авторського до адресатного. У нашому матеріалі відповідний стратегічний тип внутрішньотекстових відношень можна кваліфікувати як дружньо-побажальний. Вибір тактики в цьому разі пов'язаний зі специфікою поведінки мовної особистості письменника в типових обставинах спілкування з читачем його творів, у тому числі майбутнім, з урахуванням форми, місця й часу вербальної комунікації.

Серед залишених на пам'ять письменницьких автографів значна частина має стандартну структуру: кому адресується підпис — з якою метою (на згадку, спомин і т. ін.) — авторський підпис і дата. Незважаючи на супровід назви адресата й мети означеннями, адресант у подібних написах практично не виявляє своєї індивідуальності на вербаль-

ному рівні. Можливості позначення пам'ятного напису прикметами ідіостилю мають місце у власне текстах, підготовлених заздалегідь чи створених експромтом при зустрічах, текстах, які є продуктом творчої мовленнєвої діяльності. Останні й стали об'єктом нашої уваги — насамперед із погляду їх комунікативно-стилістичних особливостей і художнього значення.

Матеріалом для цієї студії обрано понад 30 автографів Григора Тютюнника, розміщених у виданні його листування [5], а також певну частину письменницьких пам'ятних написів, адресованих авторові статті, його колегам і друзям. За художньо-стилістичними ознаками всі аналізовані автографи поділяємо на три групи: 1) ті, в яких досить відчутним є ідіостиль письменника; 2) ті, де актуалізуються важливі риси адресата; 3) ті, що поєднують у виразових засобах суттєві ознаки обох учасників відповідного комунікативного акту. Розгляд названих груп подаємо далі.

У написах, які ми умовно відносимо до першої групи, письменник ніби продовжує те образне світобачення, яке знайшло втілення в його творах. До цієї групи, з нашого погляду, можна віднести передусім авторські написи на книжках Григора Тютюнника: *«Тож хай стеляться сині тумани над нашою осінньою долею»* (В. М. Березовому, 17.VI.1974, на кн. «Однокрил» 1974 р. видання); *«Володі Біленку — щоб в'язалася тобі, друже, любов й товариство з усіма добрими людьми»* (В. В. Біленку, 17.X.1972, на кн. «Зав'язь» 1966 р. видання); *«Любому й щирому Толі моєму і нашому, міцному, як паля в мосту — щоб не хитався той міст»* (А. Я. Шевченкові, 25.IV.1969, на кн. «Деревій» 1969 р. видання); *«Моєму щирому Анатолію Шевченку — в цю сумну жовто зрадливу осінь. З сподіванкою кращих весен і кращих осеней»* (А. Я. Шевченкові, 10.XI.1972, на кн. «Батьківські пороги» 1972 р. видання). Прикметами Григорового стилю позначені й розлогий дарчий напис на «Вирі» Григорія Тютюнника 1960 р. видання: *«Дорогому Петрові Коленському, поетові людських “вирів” і козакові, людині, на яку “вже запарили бича” критики й розкрили свої серця читачі, від імені улюбленого брата, письменника й Людини»* (31.XII.1961); і лаконічніші написи-побажання Анатолієві Михайленку на книжках відповідно *«Коріння»* (1978) та *«Вогник далеко в степу»* (1979): *«Анатолієві Михайленку — у дні березневого соку, пролісків та первоцвіту»* (2.III.1979); *«Анатолієві Михайленку — у хрещенські морози, а при сонці і з щирим серцем»* (17.I.1980).

Присутність образів письменника відчутна і в побажальних написах авторові цієї статті: *«на світлу Долю»* (Юрій Мушкетик, 28.II.1992, на кн. «На брата брат»); *«нехай янголи завжди будуть з Вами»* (Іван Малкович, 26.XI.1997, на кн. «Із янголом на плечі»). Свій образ викори-

стовує й поетеса Ніна Супруненко в дарчому написі: *«Щиро! Світлого Вам обрїю душі!»* (на кн. «На обрїї душі» 2002 р. видання). Прикладів автографів такого різновиду в нашому матеріалі досить багато.

Є підстави вважати, що подібний напис є своєрідним продовженням творчого процесу над книжкою, образною її репрезентацією. Його поява зумовлена різними ситуаціями: як попередньою підготовкою до дарування книжки з автографом, так і безпосереднім надписуванням у процесі творчої зустрічі.

Друга група письменницьких пам'ятних написів, які ми розглядаємо, адресована здебільшого знайомим автором. У текстах написів відповідного різновиду автор відходить на задній план, а головна увага зосереджується на особистості адресата. Варто зазначити, що для вибору мовленнєвої тактики створення подібного автографа багато важать додаткова інформація про адресата й конкретна ситуація спілкування.

До групи пам'ятних написів, у яких актуалізовано особистість адресата, відносимо такі, наприклад, опубліковані автографи Григора Тютюнника: *«Володимирові Васильовичу Біленку — людині з когорти високих благородством і ума світлого, — дуже вдячний за добро»* (7.IX.1979, на кн. «Коріння» 1978 р. видання); *«Нашому славному, хорошому і скромному в мудрості своїй — Володимирові Васильовичу Біленку. З повагою, пошаною і вдячністю»* (27.XI.1979, на кн. В. Шукшина «Калина червона», яку з російської переклав Гр. Тютюнник, 1978 р. видання); *«Любий-прелюбий Петю! Оце тобі в Любарцях —любому селі»* (П. П. Засенку, 18.X.1969, на кн. «Зав'язь» 1966 р. видання); *«Петрику, ти знаєш, як я тебе люблю. Зостається тільки сказати, що ще й глибоко шаную твоє слово і твою душу»* (П. П. Засенку, 26.XI.1972, на кн. «Батьківські пороги» 1972 р. видання); *«Андрієві Німенку, що і в камені бачить Людину»* (на віддрукованому рукописі оповідання «Дикий»); *«Феодосію Роговому — землякові, братові й товаришеві на Полтавській землі нашій і всюди»* (15.XI.1972, на кн. «Тисячелистник», московське видання 1972 р.); *«Милому Толі, славному і скромному до мудрості»* (28.XI.1978, на кн. В. Шукшина «Калина червона»); *«Дмитрові Щупті, ласкавому і чесному в дружбі і з людьми — з почуттям товариської шани і вдячності... Увагу твою, Дмитре, треба карбувати на мармурі!»* (12.II.1979, на тій самій книжці).

В основу автографа покладено також образ із творчого доробку адресата в пам'ятному написі Сергія Соловійова на книжці «Скромний Бог»: *«Вікторові Полянецькому, який хмеліє від музики весни, дарую книжку, стоячи на порозі»* (23.XI.2003). З урахуванням науково-педагогічної діяльності адресатів подано автографи на поетичних збірках «Благословенна долі хресна путь...» В. Верховеня (2004 р.): *«Хай слова не будуть половою! Хай думки будуть, як добірне зерно! Хай яря-*

но родить! Вельмишановному Юрію Миколайовичу на творчі успіхи і добрий спомин — сердечно» (Ю. М. Безхутрому, 9.III.2004); «Молитва» М. Козака (1995 р.): «Вельмишановному Панові Володимирові Семеновичу Калашиникові, який творить, засіває зернисто молоду долю. Україні слава! Слава Україні!» (21.XI.1995). Знання біографії адресата й ситуація (відвідини лекційного заняття в науковому семінарі) спричинили такий авторський дарчий напис поета Олекси Різниченка на його збірці «Двострунне грало» (2002 р.): «Володимире Калашинику, синові Семена і Наталі, з подякою за тепле слово про мене і за Мик. Вінграновського “Я сів не в той літак”. Чудова лекція Ваша! Дай Вам Бог усього!» (6.V.2003). Те ж саме можна сказати про віршований автограф А. Перерви на книзі «Серед білого дня» (1984 р.), адресований В. Полянецькому — на той час директорові літературного музею м. Харкова, що воював із безпідставним судовим позовом:

Знов у дамки рвуться дами,
Тож міцніш тримай весло,
Щоб ніякими судами
У болото не знесло.

У центрі уваги наведеного й подібних до нього пам'ятних написів (і віршованих, і прозових) перебуває адресат із його інтересами, життєвими клопотами, характером, уподобаннями тощо.

Досить багато серед аналізованих нами текстів таких утворів, у яких важко провести межу між адресантом (письменником) і адресатом. Такими є здебільшого пам'ятні написи друзям, близьким людям. На підтвердження сказаного можна навести автограф Олеся Гончара на першому виданні «Прапорonoсців», подарованому студентському побратимові, однокурсникові: «Миколі Безхутрому на заадку про літа молодії, про наш рідний ХДУ, який вчив нас великої і прекрасної науки — чесною життя» (13.XI.1947). Чимало таких пам'ятних написів залишив і Григорій Тютюнник, наприклад: «Володі, моєму доброму однокашникові й толкачівському побратиму — від щирого серця» (В. Г. Гончаренку, 18.XI.1971, на кн. «Деревій» 1969 р. видання); «Рвав я сього літа в селі липовий цвіт, любий мій Петре, та й думав: як би цей пахоц із моїх долонь однести Петрикові в Київ. Твій Грицько» (П. П. Засенку, 19.VII.1979, у московському виданні «Отчие пороги» 1975 р.); «Доброму моєму землякові і товаришеві Володі Калашиникові — на рідній землі, що щемить у нашому серці» (8.VIII.1975, на кн. «Батьківські пороги» 1972 р. видання). Щодо останнього автографа, то в ньому знайшли поєднання розповіді адресата про ностальгію в період тривалого закордонного відрядження з притаманним Григорові Тютюннику душевним щемом у ставленні до отчого краю.

Смислова основа пам'ятних письменницьких написів нерідко залежить від характеру книжки, а також від настрою, душевного стану адресанта. Так, на книзі «Спіраль» (1984 р.), дарованій А. М. Нелюбі, Дмитро Павличко залишив афористично виражений автограф: «*Не розчаровуйтеся навіть тоді, коли видно, що все пропало*» (12.V.1988). І доповнено цей напис віршовими рядками:

А нащо голим гудзиків? Не знаєм.
Глузують з вас і кравчики й боги,
Беріть шnurки та бийтеся навзаєм.
Хай грають вам криваві багоги.

А поет Анатолій Мойсієнко на збірці паліндромів «Віче мечів» (1999 р.) залишив тому ж адресатові такий автограф: «*Вельмишановному панові Анатолію моє раколітеральне вітання*». Образів і ситуацій, які знаходять відбиття в пам'ятних написах письменників на власних творах, звичайно, дуже багато, і вони нерідко зумовлюють художню вартість цього різновиду тексту.

Навіть побіжний погляд на великий і різноманітний матеріал, яким є автографи письменників, адресовані читачам, зокрема друзям і колегам, переконує нас у доцільності всебічного вивчення цих творчих здобутків, у тому числі й насамперед їх семантико-стилістичних особливостей та естетичної вартості.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. — К.: Академія, 2004.
2. Верещагин Е. М. Коммуникативные тактики как поле взаимодействия и культуры // Русский язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики. — Ч. I. — М., 1991. — С. 32–43.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М.: Сов. энциклопедия, 1990.
4. Труфанова И. В. О разграничении понятий: речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика // Филологические науки. — 2001. — № 3. — С. 56–65.
5. «...Щоб було слово і світло»: Листування Григора Тютюнника / Передм., упоряд., примітки, підготовка текстів О. І. Неживого. — Луганськ: Альма-матер, 2004.